

צמוד לכל מוזיאון לאמנות, חייב להיות שטח תצוגה המיועד ליצירות פלסטיות, שנוצרו לעמוד חשופות לאור השמש והרוח, פסלים שמקומם הטבעי הוא הנוף והמרחב הטבעי. אין דבר זה כה מובן מאליו כפי שהוא היה פעם; צייר יכול שלא להתחשב במיוחד במקום בו תוצג יצירתו - ואז הוא נתקל בקשיים ניכרים כאשר מימדי ציוריו גדולים מאוד. אך אמן הפיסול, שעיקר יצירתו עוברת היום דרך גלריות פרטיות בעלות שטח מצומצם, ומיועדת לעמוד בדירה פרטית, אולם אינטימי יחסית של גלריה או מוזיאון, או, במקרה טוב במיוחד, גן סגור או כיכר תחומה היטב, נאלץ, אם ירצה בכך או לא, לסגל את עצמו לשוק הפוטנציאלי. כמובן שיש גם יצירות פיסול שהוזמנו לתפקיד מסוים, לעיתים זוהי הזמנה לפסל שיעמוד במקום ציבורי רחב מימדים יותר, אך אלה, כמובן, היוצאים מהכלל, ויצירות אלה מוצבות ומותאמות למקום קבוע ואינן מגיעות למוזיאונים. גורם נוסף לאי יצירת פסלים מונומנטאליים (לפחות בגודלם הפיזי ממש, לא באופיים בלבד), כרוך בהוצאות המרובות הקשורות ביצירת פסל גדול ממדים, הוצאות שמעט אמנים בלבד יכולים לעמוד בהן. בקצרה, חלק ניכר מיצירות הפיסול בימינו נועדו לעמוד במקום סגור ומצומצם (אולם גלריה או מוזיאון), או במקום, שגם אם אינו מקורה, הריהו מוגבל ומתוחם (גן או כיכר).

תפקיד תכנון גן אמנות ליד מוזיאון ישראל, הוטל על הפסל ומתכנן הנוף איסאמו נוגוצ'י, שיצירות משלו מצויות במרכז רוקפלר, בנין אסושיאטד פארס ובנין אונסק"ו בפאריס שם תכנן את מראה הגן. גם בארץ זכור צד אחד של יצירתו לכל אלה שראו את התפאורות הסוגסטיביות שתכנן לבאלטים של מרתה גראהם.

מטרה זו לא היתה קלה. למעשה קל הרבה יותר לתכנן פסל בהתחשב בנוף נתון מאשר לתכנן נוף בו יוצגו פסלים, שעדיין לא ידוע מה יהיו. כמעט כל פסל דורש תנאי תצוגה אחרים: האחד, בנוף פתוח, רחב, על רקע שמיים אינסופי, האחר, בנוף מתוחם, מוגבל, על רקע קיר נייטרלי, וכיוצא בזה. בעיה קשה נוספת העומדת לפני מתכנן הגן, היא שילובו בנוף הסביבה, ובדומה לארכיטקטורה, גם בנוף הבנוי שהגן הוא חלק ממנו.

אספקט נוסף, המחייב מחשבה רבה, היא עובדת היות הגן מתוכנן בגדר נוף בפני עצמו, עם מלוא טווח האפשרויות הנובעות מכך: החל בגן-נוף שיד אדם ניכרת בו בכל אתר ואתר (כגון גני ורסאי), או נוף שהושאר פראי וכמעט טבעי והמתכנן העביר בו דרכי גישה בלי להפריע כמעט את קדמותו, וכלה בנופים שתוכננו כיצירה פיסולית ממש, אם כמיקרוקוסמוס של הטבע (גנים יפניים) או כפיסול המכוון להדריך את המטייל לעבר חוויה ויזואלית מסוימת.

באיזה מכל הדרכים האלו בחר נוגוצ'י?

תנאי השטח ההררי הכתיבו לו כיוון אחד; בתנאים אלה לא יתקבל על הדעת גן מלאכותי מסוג גני ורסאי; יש כאן צורך לנצל את התוואי הגיאוגרפי הטבעי של המשטח. יחד עם זאת,

היה ברור מאוד - מעצם תפקידו של הגן כגן-אמנות - שאין זה גן עצמאי ובלתי תלוי בעיצובו לגמרי; תפקידו הוא לשמש מקום תצוגה טוב ככל האפשר ליצירות פיסול רבות ושונות.

נוגוצ'י בחר לתכנן גן שיהיה, בעת ובעונה אחת, גם בעל תוכן עיצובי עצמאי וגם מקום תצוגה. קירות דמויי הצי-סהר, עשויים אבנים גדולות ובלתי מסותתות, נבנו במדרון ומשמשים כקירות תומכים למשטחי עפר מכוסה חצץ שנגרפו והועלו אליהם. נוצר נוף רב מפלסים, בעל שינויי גובה רבים, בו משולבות במות וכנים מוכנים לתצוגת פסלים. חלק מהשטחים שנוצרו הם סגורים יחסית - מעין חדר ללא קירות ותקרה - ובהם אפשר להציב פסלים המחייבים אינטימיות גדולה יותר. זוויות גישה וראייה שונות מאפשרות מבטים רבים על המוצגים - לעיתים, לא רק משלושה מימדים, אלא אף מארבעה (המימד הרביעי, במקרה זה, אינו זמן אלא מבט מלמעלה).

בנפרד מהמוצגים, אמור הגן לשקף ולבטא גם תוכן עצמאי - מעין שילוח והפניית העין המסתכלת מעבר למשטחי החצץ, דרך הקירות הקשתיים והלאה, לנוף הכללי. הגן שנוצר הינו לפיכך מלאכותי בעיצובו וטבעי (מבחינת ההתחשבות כתוואי ההררי ונוף הסביבה הטבעית) כאחד, וכלל, בהתאם לכך, מלבד המפלסים העשויים, גם עצים רבים שהובאו במיוחד וניטעו במקומות צומת ויזואליים המתאימים להם.

אין שילוב מספיק של הגן עם המבנים הארכיטקטוניים של מוזיאון ישראל. דבר זה נעשה לא מחוסר תשומת לב או אדישות אסתטית, אלא מסיבות פרוזאיות (ועגומות) למדי: נוגוצ'י הובא לתכנון הגן על ידי מר בילי רוז, שכידוע נידב חלק ניכר מהפסלים שיוצגו בגן, ומר רוז העדיף שהגן יתוכנן כיחידה עצמאית שתבליט את ייחודו.

הערות ביקורת

אין ספק שגן הפסלים מהווה ניסיון מעניין, וייתכן שאף מוצלח למדי ליצירת נוף פיסולי בעל תפקיד תצוגה. יחד עם זאת, דומה שאספקט אחד לא בא בו לידי ביטוי מספיק: הובלת העין ממפלס למפלס, דהיינו, יצירת תחושה של המשכיות אורגנית. אפילו בפסל, שאפשר לראות את כולו בבת אחת, נתבעת הובלת העין המסתכלת ממשטח למשטח, מנפח לנפח ומחלל לחלל. על אחת כמה וכמה בגן שהוא נוף פיסולי. אין פירושו של דבר, שעין המסתכל אינה מודרכת בגן האמנותי; היא מחליקה על המשטחים הלבנים ונזרקת לחלל, מעין תחושה של החלקה על משטח קרח גדול. אין מה שייצב את העין ויעצרה תוך הובלתה למפלס אחר, לפני שתחלוף לחלל השמים. כמובן שחלק מתפקיד זה ייעשה על ידי הפסלים שיוצגו בגן ויעצרו את המבט, אך אין זה תפקידם של הפסלים, ולמעשה, גם הם לא יפתרו את היסחפות העין לאין. עולה כאן הצורך במעין מסמרות הנתונים בשטחי החצץ וקובעים אותם למקום. "מסמרות" כאלה היו יכולים להיות מבוצעים על ידי צורות בטון היוצאות מהמשטח, על ידי שימוש בעיקרון הרשת או על ידי שבירה קלה, אך מוחשית, של המשטחים בכל מפלס המוגדר על ידי הקירות-הסכרים. כמובן שיייתכנו עוד פתרונות אחרים, והובאו כאן פתרונות אפשריים רק לדוגמא והמחשה.

אמנות הפיסול במוזיאון ישראל

מדור הפיסול במוזיאון ישראל נולד בשלמה של תכלת. כבר ביום הפתיחה מתברך המוזיאון באוסף פיסול עשיר ורבגוני למדי, אוסף, שבמוזיאונים אחרים דורש שנים רבות של איסוף וטיפוח.

רוב רובן של יצירות הפיסול נתרמו על ידי אספנים שונים, ביניהם בולטת תרומתו העשירה בכמות ואיכות של בילי רוז. בין היצירות שנתרמו: פסלים של ארכיפנקו, ארמיטאג, באסקין, בטלר, אפשטיין, להמברוק, ז'אק ליפשיץ, מאיול, רודן, איסאמו נוגוצ'י, ז'רמן רישייה, צדקין, דנציגר ואחרים.

חוץ מהיצירות שנתרמו, הובאו לפתיחה גם פסלים בהשאלה: פסלים של קרל אפל (הידוע יותר כצייר מקבוצת ה"קובריה" המפורסמת), ז'אן ארפ, צזאר מרינו מאריני, הנרי מור, טינגלי, אטיאן מרטין ורבים אחרים.

הפיסול הישראלי מיוצג לפי שעה ע"י יצירות של יצחק דנציגר, שמאי האבר, יחיאל שמי וישראל אתרוג.

יואב בראל, בין פיכחון לתמימות: על האמנות הפלסטית בשנות ה-60 בתל אביב, מוזיאון תל אביב לאמנות, 2004